

Mózes kőtáblái a hármashalmon. Zsidó hagyomány és szimbolikus politika határán. Szerk. Glässer Norbert Glässerné Nagyillés Anikó közreműködésével. SZTE BTK Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék, Szeged, 2015. (Szegedi Vallási Néprajzi Könyvtár 50)

Klestenitz Tibor

A tanulmánykötet címében megidézett ábrázolás egy konkrét műtárgyon, egy első világháborús gipszöntvényen látható. A vallási és a nemzeti jelképet egyesítő kép igen találóan fejezi ki a kiadvány fő kérdésfelvetését, a hagyományok és a modernitás viszonyának alakulását a magyarországi zsidóság 19–20. századi történetében. A kötet írásai, amelyek a szerkesztő, Glässer Norbert mellett Glässerné Nagyillés Anikó, Fényes Balázs és Zima András munkáját dicsérik, igen sokszínű forrásbázison alapulnak, bemutatnak és elemeznek például számos műtárgyat, albumot, emlékművet, zsinagógai prédikációt, emlékbeszédet, de legfőbb forrásként a felekezeti sajtót használják.

Ez igencsak indokolt választás, hiszen a sajtó – a konkrét kérdésekben is igazolva a szakirodalom nézetét – egyszerre jelentette a változás manifesztálódását és mechanizmusát a modernkori zsidóság köreiben is. A dualizmus idején és a Horthy-korban az ortodoxia, a neológia és a cionista mozgalom budapesti folyóiratai igen jellegzetes módon viszonyultak korszakuk problémáihoz, amelyek igen széles skálán jelentkeztek a társadalmi integráció kérdéseitől egészen az ateizmus terjedéséig. Az előbbi irányzat a tradicionalitás védelmére törekedve a vallási hagyomány, az autoritás és a legitimitás fogalmait használta fő értelmezési keretként, míg az utóbbi két csoport sajtója tudatosan modernizált, az ősi hagyományokat a modern kategóriák függvényében értelmezte újra – még ha a nemzeteszméhez való viszonyulás kérdése el is választotta őket egymástól. 1867 után a zsidó élet megváltozását követve a zsidó sajtó is megváltozott, és az új jelenségek nyilvános megtárgyalásával maga is elősegítette ezt az átalakulást, noha ez persze nem szerepelt az eredeti célkitűzések között. Itt tehát ugyanarra az általános jelenségre lehetünk figyelmesek, amely a korszak keresztény felekezeteinek esetében is lejátszódott Európa-szerte, és amelyet a katolikus egyháztörténet jeles svájci kutatója, Urs Altermatt az „antimodernizmus modern eszközökkel” kifejezéssel írt le.

A kötetben összegyűjtött esettanulmányok a modern polgári öntudat, a nemzeti és a politikai elköteleződés szimbolikus jelenségeit járják körül öt tematikus egységben. Az első, *A rendi és nemzeti világok határán* című rész négy tanulmánya a judaizmus premodern hagyományainak a modern magyar nemzeteszmével való találkozását vizsgálja, és azt, hogy milyen keretek között érvényesülhetett a gyakorlatban a Habsburg-dinasztia és a nemzet iránti párhuzamos lojalitás. Az írások bemutatják a dinasztikus és a nemzeti kultuszok 1892–1944 közötti megjelenését a budapesti ortodox sajtóban, elemzik Löw Immanuel szegedi főrabbi beszédeinek szimbolikus politikai és hazafias tartalmait, a Monarchia iránt a két világháború közötti zsidóság körében élő nosztalgiát, valamint nyomon követik a csodarabbi alakjának szimbolikus átértelmezéseit a neológ folyóirat, az Egyenlőség 1918-as évfolyamában. A következő, *Zsidók a népek háborújában* című rész az első világháború kérdéskörére összpontosít, bemutatva a dinasztia és a nemzet iránti hűség gondolatának összeegyeztetését a háborús propagandában, illetve rekonstruálja a szegedi első világháborús zsidó emlékműállítások kortárs olvasatait. *A Turul szárnyai alatt* című egység elsősorban azt vizsgálja, hogy 1920 után a trianoni országhatárok által képviselt politikai realitás milyen hatással volt a zsidóságon belüli irányzatok önképére, sajtójuk hogyan reprezentálta az elcsatolt területeken élő hittestvéreik közösségi életét. Valamint – tovább tárgyalva az előző egység utolsó tanulmánya által bevezetett kérdéskört – bemutatja azt is, hogy a „kállói szent pap”, vagyis a chászidizmus magyarországi előfutárának számító Eizik Taub alakjának szimbolikus átértékelése miként szolgálta a neológ integrációs narratívum érvényesülését.

A Mózes, a bölcs államférfi című egység a vallási emlékezet modern átértelmezésének jelenségeit kutatja, a magyar nyelvű zsidó sajtó lapjainak írásait felhasználva tárja fel, hogy a tradicionalisták és a modernisták hogyan használták fel saját céljaik érdekében a nemzedékek láncolatáról és a közösségi értékekről szóló narratívumokat, továbbá a Szentély és a Szentföld emlékét felelevenítő útleírásokat. Az utolsó egység már a közelmúltból, illetve a jelenből meríti témáját, azt a kérdést járva körül, hogy a Magyarországról elvándorolt ortodox csoportok miként igyekeznek új otthonukban is megőrizni az óhaza emlékét, és hogyan veszik igénybe ehhez a modern technika eszközeit.

A tanulmánykötet tehát fontos problémákat tárgyal gazdag forrásbázis alapján, és – igen öröndetes módon – folyamatosan a nagyobb összefüggésekre irányítja az olvasó figyelmét. Ennek részeként felvillantja a hazai események előzményeit az egységes kulturális térként kezelt Közép-Európa más régióiból, utalva például a 19. századi zsidó felvilágosodás jelentőségére, a kultúrmissziós hatásokra, a németországi zsidó középosztály befolyására vagy a gettósztalgia jelenségére. De sok párhuzamra is rámutat, így például arra, hogy az 1848-as forradalomban való részvétel és a zsidó honvédek rituális élelmezésének engedélyezése, illetve a franciák elleni, 1870-es metzi csatában való részvétel egyaránt nagy befolyást gyakorolt a magyar és a német zsidóság nemzeti öntudatának formálódására. Mindez igen hasznos ennek a bonyolult kérdéskörnek a feltérképezése során, hiszen talán az átlagosnál is nagyobb problémát jelent a kísértés mai fogalmaink visszavetítésére. Ezzel szemben a szerzők joggal hangsúlyozzák, hogy a tárgyalt korszakban a zsidó nemzeti gondolat nem volt a térségben élő zsidó közösségek gondolkodásának főáramában, egy cionista nézőpontú értelmezés ezért sokszor tévutakra vihetne. A kötet arra is rávilágít, hogy a különböző vallásos közösségek találkozása a modernitással még az eltérő társadalmi adottságok ellenére is sokszor hasonló problémákat hozott felszínre, hiszen például a 19. század végén a magyar katolicizmusnak is számos nehézséget okozott a nacionalista politika térhódítása, a Habsburg-hűség és a függetlenségi jelszavak összeegyeztetése, az „ultramontán klerikális hazafiatlanság” vádja vagy az ateizmus terjedése, a hitélet iránti közöny növekedése a közösségen belül. Ezért a kötet közvetett módon az összehasonlító kutatások megkezdésének fontosságára is rámutat.